

Kobiece oblicza stosowania przemocy

The countenances of female violence

MARTA MAKARA-STUDZIŃSKA, ANNA GRZYWA, RENATA TUREK

Z Katedry i Kliniki Psychiatrii Akademii Medycznej w Lublinie

STRESZCZENIE

Cel. Analiza dostępnych danych na temat przemocy stosowanej przez kobiety, analizujących przyczyny, rozprzestrzenienie i charakterystykę sprawczyń takiego zjawiska.

Poglądy. Częstość stosowania przemocy wobec partnera jest u obu płci zbliżona, choć różne są wzorce tych zachowań. Przemoc w bliskich kontaktach występuje w każdej warstwie społecznej, szerokości geograficznej i wszystkich kregach kulturowych. Przekonanie, że mężczyźni są agresywni, a kobiety bezradne, nie odpowiada prawdzie. Kobiety najczęściej posuwają się do agresji fizycznej w akcie samoobrony lub zemsty na atak ze strony mężczyzny. Kobiety – sprawczynie dokonują przemocy przede wszystkim wobec dzieci, ze względu na łatwiejszą dostępność i mniejszy opór ofiary.

Wnioski. Przemoc stosowana przez kobiety najczęściej przeciwko mężczyznom jest zjawiskiem nasilającym się, choć nie tak dobrze udokumentowanym jak przemoc stosowana przez mężczyzn wobec kobiet. Preferowany rodzaj stosowanej przemocy wobec mężczyzn to przemoc psychiczna. Kobiety stosujące przemoc znacznie częściej niż mężczyźni kierują ją wobec dzieci.

SUMMARY

Objective. This article reviews the available data on violence in women and analyses causes, prevalence and offender characteristics.

Review. The frequency of violence towards one's partner is similar in men and women but the patterns of violent behaviour differ. Violence in intimate relations is found in every social stratum, geographical latitude and culture. The view that men are aggressive and women are helpless is not true. Women usually resort to physical aggression as acts of self-defence or out of revenge for the man's attack. Most of the violence of female offenders is directed towards their children as the more accessible and less resistant victims.

Conclusions. Female violence which is mainly directed against men is becoming an increasingly frequent phenomenon although it is less well documented than male violence against women. The preferred mode of female violence against men is psychological violence. Compared with men, women direct their violence against children much more frequently.

Słowa kluczowe: przemoc / mężczyzna / kobieta sprawca / dzieci

Key words: violence / male aggressor / female aggressor / children

W 2000 r. przemoc była przyczyną 700 tys. zgonów na całym świecie, w tym: 50% dotyczyło użycia siły lub samobójstwa, 30% – przemocy w stosunkach interpersonalnych, a 20% – przemocy zbiorowej [1]. Przemoc w relacjach interpersonalnych była w 2000 r. szóstą spośród głównych przyczyn zgonu wśród osób w wieku od 15 do 44 lat [1].

Fakt, iż przemoc ma tak często miejsce w domu tłumaczony bywa przez pryzmat różnych teorii. Jedną z nich jest kryminologiczna teoria rutynowych aktywności (*routine activity theory*). Felson głosi, iż do tego, by popełnić przestępstwo konieczne jest wystąpienie trzech elementów:

- motywacji u sprawcy,
- dostępnego, odpowiedniego celu oraz
- braku obecności „strażników” [2, 3].

Zgodnie z teorią Felsona sprawcy przestępstw różnego typu wybierają miejsce, które jest dla nich najbezpieczniejsze i które wiąże się w ich percepcji z najmniej-

szym wysiłkiem, ponoszonym w trakcie dokonywania aktu. Na podstawie tej teorii można przyjąć, iż akty te mają najczęściej miejsce w domu, ponieważ ofiary są tam łatwo dostępne (w porównaniu z potencjalnymi ofiarami spoza domu), agresor musi włożyć mniej wysiłku w celu znalezienia ofiary, nie ma (lub jest mniejsza liczba) potencjalnych „strażników” – osób, które mogłyby interweniować w celu przerwania przemocy.

Tablica 1. Liczba ofiar przemocy domowej (dane Fundacji „Dzieci Niczyje”)

Ofiara	Rok		
	1999	2000	2002
Kobiety	55 214	67 678	66 991
Mężczyźni	4 239	5 606	5 589
Dzieci (do lat 13)	23 929	27 820	26 305
Młodzież (13–18 roku życia)	13 546	15 540	14 908
Ogółem	96 955	116 644	113 793

Wskazuje się również, iż dom, w którym dokonywana jest przemoc, jest miejscem bardziej odizolowanym, niż np. ulica, a także, iż ofiary rzadziej są skłonne do zgłaszania tych aktów organom ścigania [4]. Liczba ofiar przemocy domowej (dane Fundacji „Dzieci Niczyje”) w realiach polskich ukazana została w tabl. 1 [5].

W uwzględniających zmienne socjodemograficzne badaniach na temat przemocy domowej prowadzonych w różnych krajach, wskazywano, że w porównaniu z grupami kontrolnymi sprawców charakteryzuje niższy wiek, niższe wykształcenie oraz prawdopodobnie niższy status społeczno-ekonomiczny.

Choć obecnie fizyczne maltretowanie nie stanowi najpowszechniejszej metody rozwiązywania konfliktów, to przemoc w małżeństwie, nieformalnym związku, bądź rodzinie, nie jest czymś niezwykłym. Uciekają się do niej partnerzy obojga płci, ale podczas starcia fizycznego kobieta jest w gorszej sytuacji niż mężczyzna [6]. Nie jest to jednak regułą, gdyż, jak pokazują niektóre doniesienia, problem stosowania przemocy przez kobiety jest rozpowszechniony, choć mało opisany.

DEFINICJE

Przemoc w stosunkach interpersonalnych definiuje się jako zamierzone użycie siły fizycznej lub władzy, rzeczywistej lub w postaci groźby, przeciwko innej osobie, które powoduje wysokie prawdopodobieństwem spowodowania urazu, śmierci, szkody psychicznej, zaburzenia rozwoju lub pozbawienia istotnych dóbr lub wiąże się z nim [Krug 2002]. Definicja ta jest niemal identyczna z definicją agresji, która jest działaniem intencjonalnym, ukierunkowanym na zranienie lub sprawienie bólu. Może ona mieć charakter zarówno werbalny, jak i fizyczny. Może przynieść pożądany efekt lub zakończyć się niepowodzeniem. Według WHO przemoc odnosi się do każdego zachowania, które powoduje szkodę fizyczną, psychiczną lub seksualną.

Przybiera ona różne formy [7]:

- przemoc fizyczna: forma ciężka – to obrażenia, które nie są skutkiem wypadku, zniewolenie siłą i uwięzienie; forma lżejsza – to popychanie, szarpanie, niszczenie przedmiotów,
- przemoc psychiczna – poniżanie, wyzywanie, zastraszanie, używanie wulgarnych, określeń nadużycia emocjonalne.
- przemoc seksualna – napad, gwałt i inne nadużycia seksualne.

Należy obalić mit niewinnej i bezbronnej kobiety, która jest tylko ofiarą, a w rzeczywistości może się okazać największym terrorystą środowiska domowego.

KOBIETA PRZECIW MĘŻCZYŹNIE

Flynn [8] zauważa, że zainteresowanie przemocą domową jest selektywne, a kobiety są niemal tak samo skłonne do stosowania siły fizycznej wobec mężczyzn,

jak mężczyźni wobec kobiet. Flynn przeanalizował wyniki wielu badań i doszedł do wniosku, że częstość stosowania przemocy wobec partnera jest u obu płci zbliżona, choć różne są wzorce tych zachowań. Przemoc w bliskich kontaktach występuje w każdej warstwie społecznej, szerokości geograficznej i we wszystkich kręgach kulturowych. W anglojęzycznej literaturze przedmiotu określana jest jako *intimate partner violence* (przemoc w bliskich związkach). Sprawcami i ofiarami bywają mężczyźni, jak również kobiety w równym stopniu. Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni doświadczają przemocy fizycznej, której sprawcami są ich partnerzy i nierzadko są poddawane z ich strony systematycznym i długotrwałym prześladowaniom. Kobiety stosują wobec swoich partnerów głównie przemoc werbalną w postaci wrzasków i wyzwisk. Przekonanie, że mężczyźni są agresywni, a kobiety bezradne, nie odpowiada prawdzie. Kobiety najczęściej posuwają się do agresji fizycznej w akcie samoobrony lub zemsty za atak ze strony mężczyzny, natomiast mężczyźni częściej inicjują takie konflikty. Liczby aktów agresji mogą być więc zbliżone, ale konsekwencje przemocy – nie.

Dane polskie na temat przemocy stosowanej przez kobiety w stosunku do mężczyzn są nieliczne. Wyniki prac badawczych w Stanach Zjednoczonych przedstawiają nieznaną prawdę, że w latach 1975–1985 poziom przemocy międzypartnerskiej mężczyzn przeciw kobietom obniżył się, podczas gdy poziom przemocy kobiet w stosunku do mężczyzn wzrósł [9, 10]. W drugim badaniu przeprowadzonym w 1986 r. ujawniono liczbę 2 milionów mężczyzn maltretowanych przez „kochające kobiety”, zaś liczba kobiet ulegających przemocy ze strony mężczyzn wynosiła 1,8 miliona [10]. Mężczyźni ukrywają doznawaną przemoc najczęściej z powodu wstydu, jak również niedowierzania i lekceważenia problemu przez służby policyjne [11].

Czynnikami, które charakteryzują kobiety jako sprawczynie przemocy są: doznawanie przemocy wobec siebie w życiu rodzinnym (rodzina pochodzenia), jak i niższy poziom kontroli nad agresywnymi impulsami. Wiele z nich przenosi postawy agresywne wobec swych ojców, braci czy wujków na osobę partnera. Często przyczyną agresywnego zachowania kobiet bywają także problemy natury seksualnej (brak satysfakcji seksualnej, rozczarowanie współżyciem, impotencja partnerów, przedwczesne wytryski) [12].

Niektórzy badacze zajmujący się przemocą domową twierdzą, iż jej sprawcy różnią się od osób niedokonujących przemocy nasileniem symptomów psychopatologicznych, dotyczących depresji, lęku, hysterii, zaburzeniami typu borderline, poziomem spożywania alkoholu [13]. Downs, Smyth i Miller [1996] analizując dane empiryczne dotyczące czynników pojawiających się w rozwoju sprawców oraz występującej u nich stanów psychopatologicznych sugerują, iż zachodzą teoretyczne i empiryczne przesłanki świadczące o współzależności między antyspołecznym zaburzeniem osobowości, nadużywaniem alkoholu a do-

konywaniem i doznawaniem aktów przemocy przez członków rodziny.

Kobiety znacznie częściej używają przemocy werbalnej wobec mężczyzn. Najczęściej kobiety stosują wobec męża wyzwiska, oskarżenia i wrzaski. Kobiety uciekają się do tego typu przemocy, ponieważ wiąże się ona z mniejszym ryzykiem odwetu. Stosowanie przemocy fizycznej zazwyczaj ogranicza się do samoobrony.

KOBIETY PRZECIW DZIECIOM

Wykazano także, że kobiety równie często jak mężczyźni, inicjują przemoc w związku partnerskim, a częściej niż mężczyźni biją dzieci i znęcają się nad nimi [14]. Oprócz stosowania przemocy fizycznej, zauważa się równie często przemoc bierną w postaci zaniedbywania podstawowych potrzeb dziecka, tak psychicznych jak fizycznych. Kobiety – sprawczynie dokonują przemocy przede wszystkim wobec dzieci oraz innych kobiet (stosunkowo rzadko wobec mężczyzn, którzy są dla nich mniej dostępnymi ofiarami np. ze względu na większą siłę fizyczną, rzadsze przebywanie w domu).

Jak wykazały liczne badania [Bays 1990, Maher i Curtis 1992] zaniedbywanie i przemoc wobec dzieci łączy się powszechnie z używaniem alkoholu i narkotyków. Kobiety nadużywające alkoholu ograniczają grupę ofiar przede wszystkim do własnych dzieci. Szacuje się, że odsetek dzieci doznających przemocy lub zaniedbywanych w USA wynosi ok. 4,5% (*National Committee to Prevent Child Abuse and Neglect*, 1993). W Europie wskaźnik ten jest niższy i waha się w granicach 0,1–0,5%. Najniższy jest w krajach skandynawskich – 0,1%, w Wielkiej Brytanii – 0,4% (*Department of Health*, 1995). W Australii w grupie wiekowej 0–16 lat wynosi 0,5% (*Australian Institute of Health and Welfare*, 1995).

Poszukując uwarunkowań agresji rodziców, badacze analizują funkcjonowanie rodziny i charakterystyki psychologiczne rodziców–sprawców. Crittenden [1988] stwierdziła, że dwa wzory interakcji w rodzinie: współpraca – ingerowanie oraz zaangażowanie – wycofanie się, znacząco różnicują rodziny stosujące i niestosujące przemoc wobec dzieci. Prawdopodobnie w rodzinach stosujących przemoc występuje związek interakcji ingerowania i wycofywania się stosowany przez rodziców. Stratton i Swaffer [1988] wskazują, że stosujące przemoc matki w porównaniu z matkami dzieci niepełnosprawnych przypisują więcej wewnętrznych przyczyn agresji własnym dzieciom, a mniej sobie. Podobne rezultaty uzyskał Wiehe [1987], który stwierdził u stosujących przemoc matek mniej zdolności do empatii i zewnętrzną lokalizację kontroli. Te wyniki sugerują, że atrybucje przyczyn zachowań, zwłaszcza w odniesieniu do własnych dzieci, powinny być traktowane jako znaczący wskaźnik maltretowania dziecka.

Galles [1979] wśród uwarunkowań agresywnych zachowań rodziców wymienia przede wszystkim wczesne

doświadczenia z okresu dzieciństwa, tj. bycie maltretowanym, odrzucenie uczuciowe przez rodziców, psychologiczne porzucenie (zaniedbanie) oraz doświadczanie kar fizycznych. Zakłada, że wczesne traumatyczne doświadczenia bycia maltretowanym wywołują silny stres, który z kolei wpływa na kształtowanie się patologicznych osobowości, a te dalej prowadzą do maltretowania w kolejnym pokoleniu własnych dzieci. Również R. i H. Kempe [1981] twierdzą, że najistotniejszą wspólną cechą w najbardziej agresywnych rodzinach jest powtarzanie z jednej generacji na drugą brutalnej przemocy, zaniedbywanie dziecka oraz utrata rodzicielskiej kontroli. Są oni przekonani, że przemoc fizyczna i zaniedbywanie występuje łącznie z przemocą psychiczną czy werbalną.

Agresja domowa jest kosztowna, nie tylko ze względów finansowych, ale przede wszystkim ze względu na konsekwencje natury psychologicznej: utrata równowagi emocjonalnej, poczucia bezpieczeństwa, godności i wolności wyborów. Poza widocznymi objawami agresji (fizycznymi obrażeniami na twarzy, głowie, szyi, piersiach, brzuchu, plecach i genitaliach), ofiary doświadczają zranienia psychicznego, które obniża możliwości utrzymywania prawidłowych związków z innymi ludźmi oraz zdolności do zaspokajania potrzeb swoich i innych ludzi.

WNIOSKI

Przemoc stosowana przez kobiety najczęściej przeciwko mężczyznom jest zjawiskiem nasilającym się, choć nie tak dobrze udokumentowanym jak ta stosowana przez mężczyzn wobec kobiet. Preferowany rodzaj stosowanej przemocy wobec mężczyzn to przemoc psychiczna, gdyż niesie ze sobą mniejsze ryzyko odwetu i jest skuteczna. Kobiety będące agresorami znacznie częściej niż mężczyźni stosują przemoc wobec dzieci. Ofiary ich są łatwo dostępne, bardziej bezradne i słabsze psychicznie.

PIŚMIENNICTWO

1. World Health Organization. World Report of Violence and Health. Brussels: 2002.
2. Felson M. Routine activities and crime prevention the developing metropolis. *Criminology* 1987; 25: 911–31.
3. Felson M. Crime and everyday life. Thousand Oaks: Pine Forge Press; 1994.
4. Mannon JM. Domestic and intimate violence: An application of routine activities theory. *Aggression and Violent Behavior* 1997; 2: 9–24.
5. Namysłowska I. Zagrożenia dla zdrowia psychicznego polskich dzieci i młodzieży. *Psychiatr Psychol Klin* 2003; 3 (2): 106–13.
6. Gelles RJ. Family violence. Beverly Hills, CA: Sage; 1979.
7. Browne K, Herbert M. Zapobieganie przemocy w rodzinie. Warszawa: PARPA; 1990.

8. Flynn CP. Relationship violence by women: Issues and implications. *Family Relations* 1990; 39: 194–8.
9. Straus MA. Husband abuse and the woman offender are important problems. W: Gelles RJ, Loseke D, red. *Current controversies on family violence*. Atlanta: Sage Women's Educational Press; 1993.
10. Sheridan H. In defense of men. *The Penitent* 2000.
11. Lew-Starowicz Z. Zespół maltretowanego męża. *Probl Rodziny* 1992; 31 (4): 49–54.
12. Lew-Starowicz Z. Zespół maltretowanej żony. *Probl Rodziny* 1992; 31 (4): 45–8.
13. Hastings JE, Hamberger LK. Psychological modifiers of psychopathology for domestically violent and no-violent men. *Psychological Reports* 1994; 74: 112–4.
14. U S Department of Health and Human Services. *Child maltreatment 1995: Reports from the states to the National Child Abuse and Neglect data system*. Washington, DC: U S Government Printing Office; 1997.

Adres: Dr Marta Makara-Studzińska, ul. Mickiewicza 28 m. 5, 20-371 Lublin, e-mail: mmakara@go2.pl